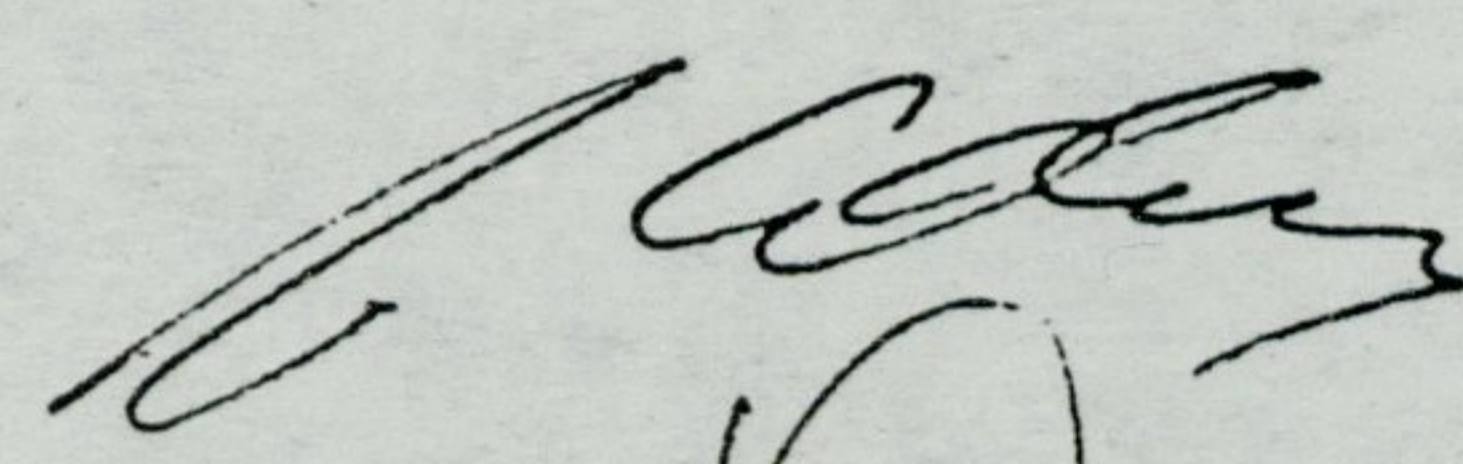

Eesti Vabariigi Põhiseadusliku Assamblee juhatus

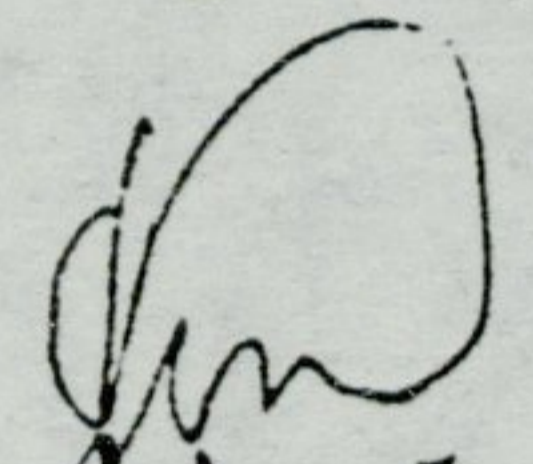
Esitame Eesti Vabariigi põhiseaduse eelnõu, mille koostas JÜRI ADAMS Ants Ermi, Eve Pärnaste, Ülo Seppa, Rein Arjukese, Viktor Korrovitsi, Linnart Mälli, Viktor Niitsoo, Vardo Rumesseni ja Vello Salumi kaasabil. Kõik nimetatud Põhiseadusliku Assamblee liikmed kuuluvad Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Parteisse.

EV Põhiseadusliku Assamblee liikmed:

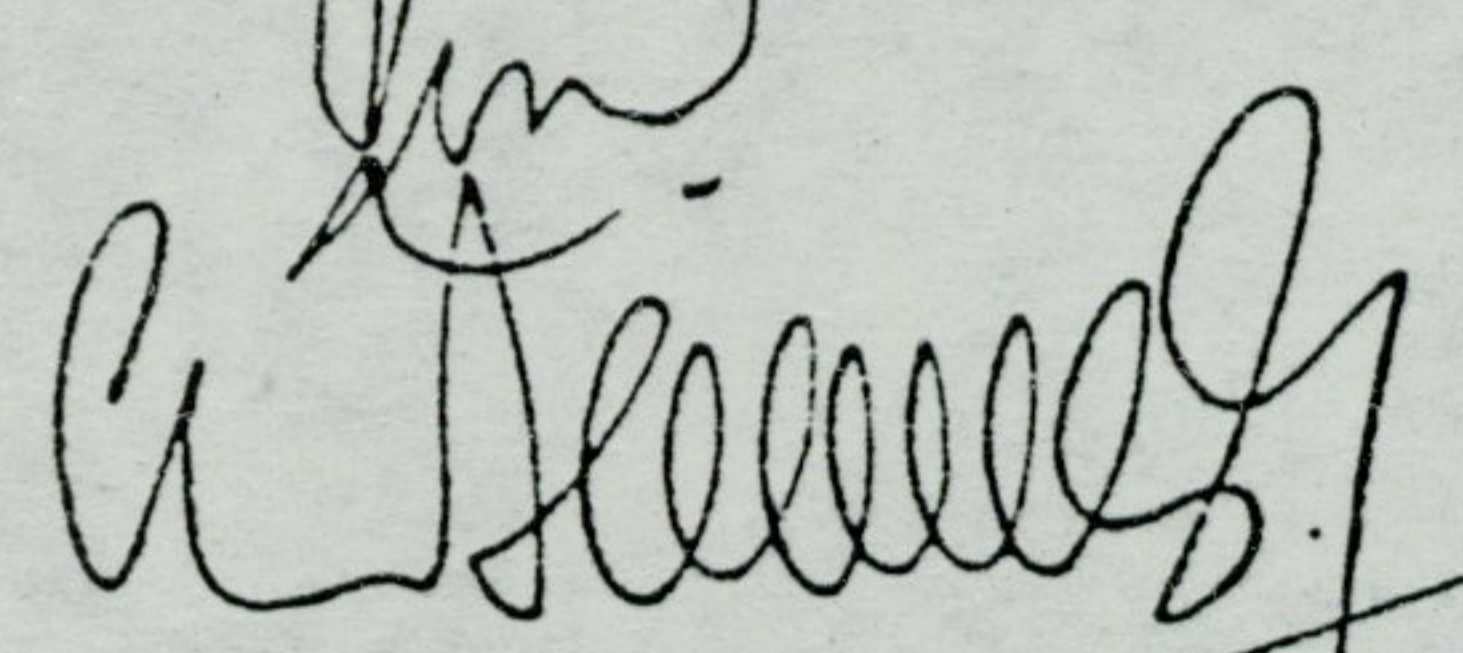
Jüri Adams

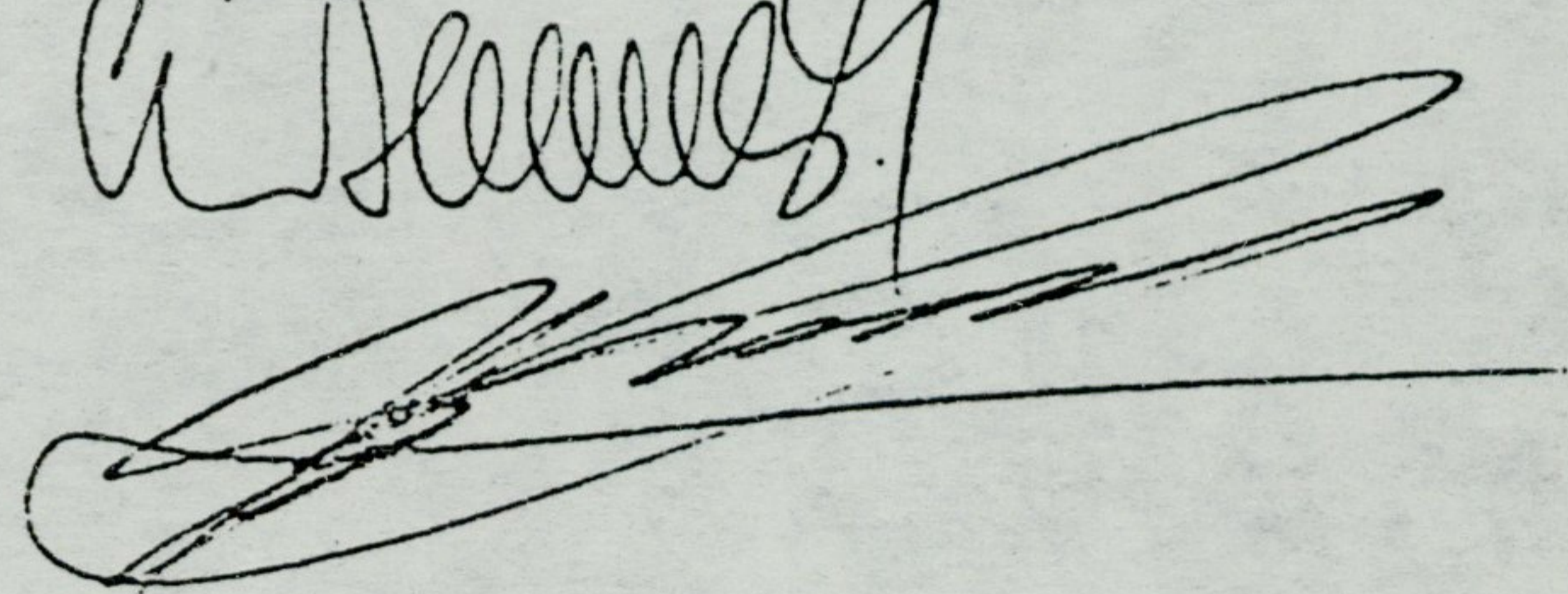
Ants Erm

Eve Pärnaste

Vardo Rumessen

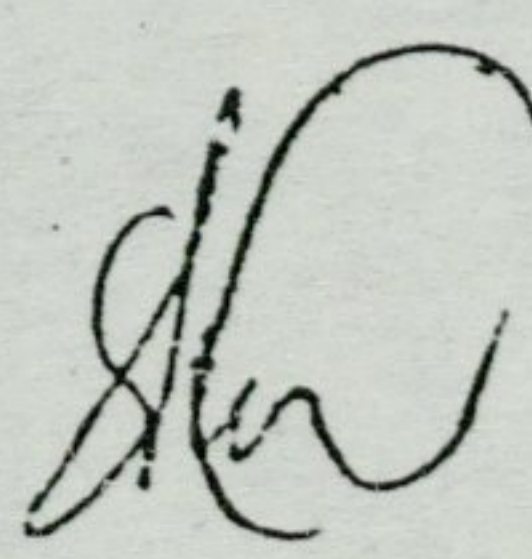
Eelnõu üle antud
EV Põhiseadusliku Assamblee juhatusesele

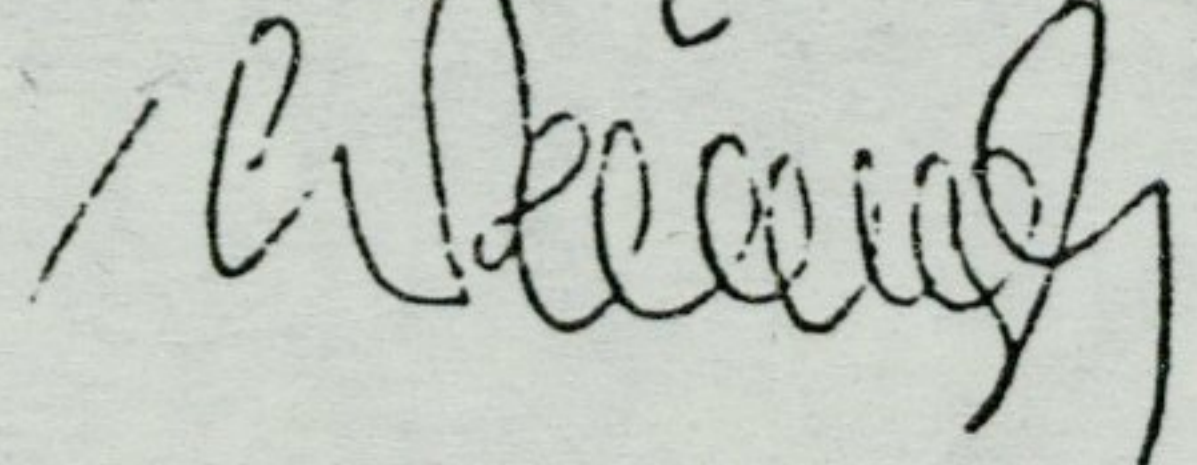
30. septembril 1991 kell

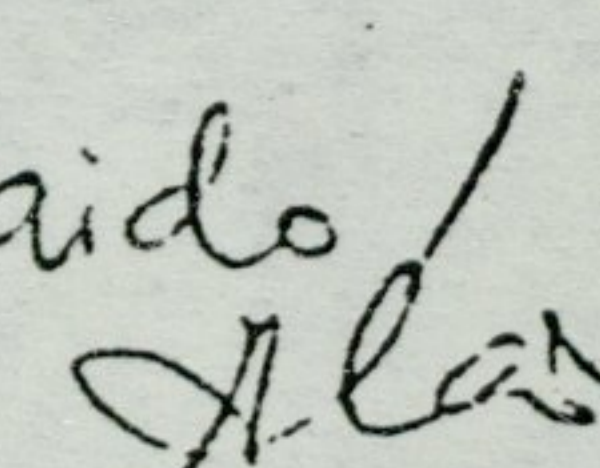
üle antud

Põhiseadusliku Assamblee
tehnilise tehnilise juhatajale
pr. A. Laidole

30. septembril 1991 kell 16.45

/A. Erm/

/E. Pärnaste/

/A. Laido/

Eesti rahvas kõikumatus usus ja vankumatus tahtes kindluseada ja arendada oma riiki,
 mis on loodud Eesti rahva riikliku enesemääramise kustumatul õigusel 24. veebruaril 1918. aastal,
 mis on rajatud õiglusele, seadusele ja vabadusele,
 mis on tuginenud 1920., 1933. ja 1937. aastal rahva poolt heaks kiidetud põhiseadustele,
 mis on kaitseks sisemisele ja välisele rahule, pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üleüldises kasus,
 mis jääb rahvavõimu alusel valitsetavaks demokraatlikuks ja rahumeelseks riigiks, kus kõrgeim võim on rahva käes, ja mida juhivad tasakaalustatud koostööl riigivanem, rahva poolt valitav riigikogu ja nende ametisse kutsutav valitsus,
 võttis . . . . . 1992. aasta rahvahääletusel vastu järgmise põhiseaduse:

I peatükk

Üldsätted

§ 1. Eesti on iseseisev ja sõltumatu vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas.

§ 2. Eesti maa-ala on lahutamatu tervik, millesse kuuluvad Harjumaa koos Tallinna linnaga, Järvamaa, Läänemaa, Petserimaa, Pärnumaa, Saaremaa, Tartumaa, Valgamaa, Viljandimaa, Virumaa ja Võrumaa.

Eesti piir on kindlaks määratud 2. veebruari 1920. aasta Tartu rahulepinguga ja teiste riikidevaheliste piirilepingutega.

§ 3. Eestis teostatakse riigivõimu vaid põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel.

Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud normid kehtivad Eestis õiguskorra lahutamatu osana.

Keegi ei või end vabandada seaduse mittetundmisega.

§ 4. Eesti kodanikuks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga.

Eestist Nõukogude Liidu okupatsiooni ja anneksiooni tõttu lahkunud Eesti kodanikud säilitavad Eesti kodakondsuse.

Väljaspool Eestit elavatel eestlastel on õigus saada Eesti kodanikuks vastava soovi avaldamisel.

Kodakondsuse omandamise ja kaotamise tingimused määrab kodakondsusseadus.

§ 5. Eestis alaliselt elavatel teiste riikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel on kõik samad inimõigused ja tsiviilõigused nagu Eesti kodanikel.

§ 6. Eesti riigikeeleks on eesti keel.

§ 7. Eesti riigivärvid on sinine, must ja valge.

Riigilipu ja riigivapi kuju määrab seadus.

2. peatükk

Põhiõigused, vabadused ja kohustused

§ 8. Igal inimesel on võõrandamatud inimõigused. Nende inimõiguste austamine ja kaitse on Eesti riigiasutuste kohustus.

Põhiseaduse käesolevas peatükis loetletud põhiõiguste teostamine on Eesti riigi seadusandlikule, täidesaatvale ja kohtuvõimule kohustuslik.

§ 9. Igal inimesel on õigus vabale eneseteostusele niivõrd, kui ta ei riku teiste õigusi, põhiseaduslikku korda ja üldtunnustatud kõlblusnorme.

Igaüks peab õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama teiste inimeste õigusi ja vabadusi.

§ 10. Kõik inimesed on seaduse ees võrdsed, sõltumata rahvusest, rassist, soost, keelest, usutunnistusest, päritolust, ametikohast, poliitilistest või muudest veendumustest.

§ 11. Isikupuutumatus on kindlustatud.

Kellelgi ei või võtta vabadust, jälitada või piirata tema isikuvabadusi muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras.

Kahtlustatavana ei või kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Vastav otsus tuleb kinnipeetule avaldada järgneva kahekümne nelja tunni jooksul.

Kedagi ei või vastu tema tahtmist üle viia temale seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

§ 12. Kedagi ei või võtta vastutusele, kui tema tegu ei ole tunnistatud õigusvastaseks seadusega, mis on jõustunud enne teo toimepanemist.

Kellelgi ei lasu kohustus tõestada oma süütust.

Kedagi ei või sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste inimeste vastu.

§ 13. Kedagi ei või tunnistada kuriteos süüdi enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.

Karistus ei tohi olla julm ega inimväarikust alandav.

§ 14. Kodu on puutumatu.

Ei või tungida kellegi eluruumi ja seaduslikesse valdustesse ega neid läbi otsida, välja arvatud seadusega ettenähtud juhtudel.

§ 15. Igaühel on mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadus.

Kuulumine kirikuisse ja usuühinguisse on vaba. Riigikirikut Eestis ei ole.

Usutalituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda ega kõlblust.

Usutunnistuse või veendumustega ei saa vabandada õiguserikkumist.

§ 16. Igal inimesel on õigus vabalt levitada informatsiooni ning avaldada oma arvamusi nii sõnas, trükis, kirjas, pildis, kujutises või muul viisil. Seda vabadust võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, inimväarikuse ja -au kaitseks.

Tsensusuri Eestis ei ole.

§ 17. Posti, telefoni või muul teel edastavate sõnumite ja kirjade saladus on kindlustatud. Erandeid võidakse teha

kuritegevuse vastu võitlemiseks seaduses ettenähtud alusel ja korras.

§ 18. Uhinemisvabadus ei vaja eriluba.

Igal inimesel on õigus kuuluda kultuurilistesse, teaduslikesse, kutselistesse, poliitilistesse või muudesse mittetulunduslikesse ühinguisse ning liitudesse või asutada neid.

Seadusega võidakse seda õigust piirata riigi julgeoleku, avaliku korra ja kõlbluse huvides.

Keelatud on ühingud ja liidud, mille sihiks on Eesti või mõnetema osa ühendamine Venemaaga.

§ 19. Rahumeelseid ja relvastamata koosolekuid võib korraldada ilma, et selleks oleks vaja eelnevat luba või teatamist.

Selliste koosolekute korraldamise õigust vabas õhus või avalikes kohtades võib piirata seaduse alusel.

§ 20. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad ja riigi kaitse all.

Teadusasutused ja kõrgkoolid on autonoomsed oma põhikirjadega ettenähtud piirides.

§ 21. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi.

Laste kasvatamine ja nende hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi.

Vanematel on õigus otsustada anda lapsele ilmalik või religioosne haridus ja valida kooles.

§ 22. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik ja riiklikes ning kohaliku omavalitsuse üldhariduslikes koolides õppemaksuta.

Riik ja omavalitsused peavad ülal vajalikul arvul õppeasutusi. On õigus asutada eraõppeasutusi tingimusel, et õpetamise tase ja tingimused neis ei ole madalamad kui vastavates riiklikes koolides.

Üldhariduslikes koolides on õigus saada usuõpetust.

Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Vähemusrahvustele avatud koolides on õppekeeleks nende rahvuskeel.

Kogu haridussüsteem on riigi järelevalve all.

§ 23. Igaüks on vaba oma rahvuse määramisel.

Vähemusrahvustel on õigus kultuurautonoomiale. Selle korra ja tingimused määrab seadus.

§ 24. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamuses vähemusrahvus, on õigus asjaajamise keelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Lähikäimisel riiklike asutustega ning teiste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt.

Igal inimesel on õigus pöörduda selliste omavalitsusasutuste poole ja saada neilt vastuseid eesti keeles.

§ 25. Igal inimesel on õigus vabalt valida elukutset, tegevusala ja töökohta, algatada ettevõtteid, teotseda majandusaladel ja liituda sel eesmärgil teistega majanduslikesse ühingutesse ja liitudesse.

Igal inimesel on õigus ja kohustus ise leida endale tööd. Riik abistab töö leidmisel.

Streigivabadus on Eestis kindlustatud. Streigid ja töötülide lahendamine reguleeritakse seadusega.

Töökohustust ei ole.

§ 26. Omandiõigus on kindlustatud. Selle õiguse kitsendused määratakse seadusega.

Omandi võõrandamine omaniku nõusolekuta võib toimuda ainult üldistes huvides ja õiglase tasu eest korras, mis on kehtestatud seadusega. Vaidluse korral on pöördumine kohtu poole kindlustatud.

Riigi kohustus on kindlustada pärimis- ja autoriõigus.

§ 27. Abivajaja eest hoolitsemine lasub eeskätt perekonnaliikmeil.

Riigi kohustus on korraldada abi vanaduse, töövõimetuse, toitja kaotuse või puuduse korral.

Riikliku toetuse ja abi liigid ning suuruse määrab seadus.

§ 28. Eesti kodaniku ülilm kohus on olla ustav Eesti riigile ja ta põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust.

§ 29. Igal kodanikul on liikumise ja elukoha valiku vabadus. Seda vabadust võidakse kitsendada vaid seadusega ettenähtud alustel ja korras.

Ühtki kodanikku ei või Eestist välja saata.

Ühtki kodanikku ei või takistada tagasi pöördumast Eestisse.

§ 30. Igal kodanikul on õigus tutvuda kõigi teda huvitavate dokumentidega kõigis riiklikes ja omavalitsuse asutistes.

Seda õigust võib piirata seadusega riiklike- ja sõjasaladuste kaitseks.

§ 31. Ametikohtadel riigi- ja omavalitsusasutustes ning riigiettevõtetes võivad töötada Eesti kodanikud.

Ainult koosõlas seadusega võib nendele ametikohtadele määrata välisriigi kodanikke ja kodakondsuseta isikuid.

§ 32. Eestis viibivad välisriigi kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud austama Eesti põhiseaduslikku korda ja täitma Eesti seadusi.

§ 33. Käesolevas peatükis loetletud õigused ja kohustused kehtivad ka Eesti seaduse aluste alusel loodudjuriidilistele isikutele sel määral, kui nad korraldavad neile võimalikke suhteid.

§ 34. Kui käesolevas peatükis loetletud õigusi või rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigusi on rikutud või kohustused jäetud täitmata, on õigus pöörduda õiguskantsleri või kohtu poole.

Kohtu otsuse aluseks on põhiseaduse käesoleva peatüki tekst.

3. peatükk

Rahvas

§ 35. Kõrgeima riigivõimu kandja Eestis on rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.

§ 36. Rahvas teostab riigivõimu:

1) rahvahääletusega;

2) riigikogu valimisega;

3) kohalike omavalitsuste esinduskogude (volikogude) valimisega.

§ 37. Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.

§ 38. Hääleõiguslikud ei ole:

kodanike liitude poolt seaduslikus korras esitatud üle-Eestiliste nimekirjade alusel proportsionaalsuse põhimõtte alusel.

Riigikogu ülejäänud viiskümmend liiget valitakse isikuvalimistel mitmemandaadilistes valimisringkondades.

Isikuvalimistel kandideeri peab ära näitama, kas ta on mõne üle-eestilise nimekirja esitanud erakonna või kodanike liidu poolt toetatud kandidaat või sõltumatu kandidaat.

§ 54. Riigikokku võib kandideerida iga hääleõiguslik Eesti kodanik.

Iga kandidaat võib kandideerida korraga ühes isikuvalimisringkonnas ja ka ühes nimekirjas. Kandidaat, kes osutub valituks isikuvalimisringkonnas kustutatakse vastavast üle-eestilisest kandidaatide nimekirjast.

§ 55. Kui Riigikogu liige sureb või on tervislikul või muul põhjusel pikaajaliselt takistatud töötamast riigikogus, siis, kui ta riigikogu valimistel ei olnud sõltumatu kandidaat, astub tema asemele riigikogu liikmeks järgmine kandidaat sellest üle-Eestilisest nimekirjast, millesse ta kuulus või milline teda toetas, juhul kui selles nimekirjas on valimata jäänud kandidaate.

Kui asendajat ei ole, jääb koht riigikogus täitmata.

§ 56. Riigikogu liige ei kanna vastutust riigikogus tehtud poliitiliste avalduste pärast. Riigikogu liiget võib võtta kriminaalvastutusele ainult õiguskantsleri ettepanekul riigikogu seadusliku koosseisu kahekolmandikulise häälteenamusega vastuvõetud otsuse põhjal.

Riigikogu liiget võib vahistada ainult tabatuna kuriteo toimepanekult. Sellest tuleb teatada kahekümne nelja tunni jooksul riigikogu esimehele, kes esitab tema kinnipidamise küsimuse riigikogu järgmisele istungile otsustamiseks.

Kui riigikogu liikme suhtes jõustub süüdimõistev kohtuotsus, otsustab tema volituste lõpetamise küsimuse riigikogu oma seadusliku koosseisu enamusega. Riigikogul on õigus oma liikmele määratud karistust edasi lükata riigikogu istungjärgu vaheajani või riigikogu volituste lõppemiseni.

§ 57. Riigikogu liige ei tohi samal ajal olla mingil teisel riiklikul ametikohal ega saada tasu või kingitusi mõnelt tulunduslikult ettevõttelt või kuuluda selle juhatusse.

Ametisse astudes esitab riigikogu liige aruande kõigist temale kuuluvatest kinnis- ja muudest varadest (aktsiatest jne.) riigikogule vastavalt riigikogu kodukorrale.

§ 58. Riigikogu liikmed on vabastatud oma volituste ajaks sõjaväeteenistusest.

§ 59. Riigikogu uue koosseisu kutsub esimesele istungile kokku riigivanem hiljemalt kümne päeva jooksul riigikogu valimiste tulemuste väljakuulutamiseks.

§ 60. Riigikogu töötab riigikogu kodukorra seaduse alusel.

Riigikogu valib riigikogu esimehe ja esimehe abi, kes juhatavad riigikogu tööd.

Riigikogu on otsustusvõimeline kui kohal on veerand tema seaduslikust koosseisust.

Riigikogu moodustab alalisi ja ajutisi toimkondi. Riigikogul

on õigus moodustada uurimiskomisjone.

Riigikogu istungid on avalikud. Koosolevate liikmete enamuse otsusega võidakse keelata radio- ja televisiooniülekanne. Erakorralistel juhtudel, kui sellega nõustub vähemalt kaks kolmandikku kohalolevaist liikmetest, võib riigikogu kuulutada oma istungi kinniseks.

Hääletamine riigikogus on avalik välja arvatud erijuhtumid, mis on toodud riigikogu kodukorras.

§ 61. Riigivanema, riigikogu juhataja või ühe neljandiku riigikogu liikmete nõudmisel tuleb riigikogu kokku erakorraliseks istungiks neljakümne kaheksa tunni jooksul.

§ 62. Ühel viiendikul riigikogu liikmetel on õigus pöörduda kirjaliku järelpärimisega valitsuse ja üksikute ministrite poole ning teiste kõrgemate riigiametnike poole.

Järelpärimisele tuleb vastata seletusega kolmekümne päeva jooksul.

6. peatükk

Valitsus

§ 63. Valitsus teostab valitsemisvõimu ja käsutab riigi vara. Selleks valitsus:

- 1) viib ellu riigi poliitikat valitsusasutuste juhtimisega;
- 2) korraldab riigi eelarve täitmist;
- 3) annab määrusi ja korraldusi kooskõlas seadustega;
- 4) otsustab muid küsimusi, mis on seadusega antud tema pädevusse.

§ 64. Valitsusse kuuluvad peaminister ja ministrid, kellel peab olema riigikogu toetus.

Peaministri lahkumisel ametist lahkub ametist kogu valitsus.

Riigikogu uue koosseisu esimesel istungil esitab senine peaminister lahkumispalve.

§ 65. Riigivanem esitab riigikogule uue peaministri kandidaadi seitsme päeva jooksul pärast peaministri lahkumispalvet või peaministrile umbusalduse avaldamist riigikogus.

Kui peaministri kandidaat ei saa riigikogu seadusliku koosseisu enamuse toetust, esitab riigivanem seitsme päeva jooksul riigikogule uue kandidaadi. Kui peaministri kandidaat sel korral ei saa riigikogu toetust, siis riigivanem kas esitab järgmise kandidaadi või kuulutab seitsme päeva möödudes välja riigikogu uue koosseisu ennetähtaegsed valimised, mis peavad toimuma üheksakümne päeva jooksul.

Riigivanemal ei ole õigust kuulutada välja riigikogu uue koosseisu ennetähtaegseid valimisi, kui riigikogu eelmises lõigus nimetatud seitsme päeva jooksul valib oma seadusliku koosseisu enamusega peaministri kandidaadi. Selle kandidaadi peab riigivanem nimetama peaministriks.

§ 66. Riigikogus usalduse saanud peaminister esitab kahe nädala jooksul riigivanemale ministrite nimekirja. Riigivanem nimetab üksikud ministrid ametisse kolme päeva jooksul või esitab peaministrile motiveeritud keeldumise.

§ 67. Riigikogul on õigus oma seadusliku koosseisu enamusega avaldada umbusaldust kas peaministrile või üksikule ministrile. Umbusalduse saanud minister lahkub ametist. Peaministrile avaldatud umbusalduse korral lahkub kogu valitsus ametist.

Valitsusel on õigus siduda riigikogule esitatud eelnõu usaldusküsimusega.

§ 68. Riigivanemal on õigus kohustada peaministrit või ministrit jätkama oma ülesannete täitmist kuni uue ministri ametisse kinnitamiseni või nimetada ametisse ministri ajutine asetäitja.

§ 69. Peaminister või minister, kes on riigikogu liikmed, panevad ministriks oleku ajaks oma volitused riigikogu liikmena maha.

Riigikogu liige, kes nimetatakse peaministriks või ministriks, paneb oma volitused riigikogus ajutiselt maha. Tema asemele saab riigikogu liikmeks asendusliige vastavalt § 55 kehtestatud korrale.

§ 70. Valitsuse juures on riigikantselei, mida juhatab riigisekretär.

Riigisekretäri nimetab ametisse ja vabastab ametist riigivanem riigikogu nõusolekul.

§ 71. Peaministril ja ministreil on õigus osaleda ning anda seletusi riigikogu istungitel ja riigikogu toimkondades.

§ 72. Valitsuse istungid on kinnised, kui valitsus ei otsusta teisti.

Valitsus teeb oma otsused asjaomase ministri ettepanekul lihthäälteenamusega.

Valitsuse otsused ja määrused peavad kandma peaministri, asjaomase ministri ja riigisekretäri allkirja.

Riigivanemal on õigus osa võtta valitsuse istungitest.

§ 73. Peaministrit ja ministrit võib kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul riigikogu kahekolmandikulise häälteenamusega langetatud otsuse põhjal. Sellise otsuse vastuvõtmise korral vabastab riigivanem ministri ametist.

7. peatükk

Seadusandlus

§ 74. Seaduse algatamise õigus on igal riigikogu liikmel ja valitsusel.

§ 75. Riigikogu poolt vastu võetud seadus jõustub pärast riigivanema poolt allakirjutamist.

Riigivanem peab riigikogu poolt vastu võetud seadusele alla kirjutama ühe nädala jooksul alates seaduse vastuvõtmisest riigikogus või saatma seaduse tagasi riigikogusse koos põhjendatud keeldumisega.

Kui riigivanem ei kirjuta seadusele alla ega saada ka seadust tagasi riigikogusse, jõustub seadus ilma tema allkirjata.

Riigivanem võib keelduda seadusele alla kirjutamisest ainult sel juhul, kui vastuvõetud seadus ei ole kooskõlas põhiseaduse või teiste seadustega.

Kui riigikogu võtab riigivanema poolt tagasi esitatud seaduse muutmata kujul kahekolmandikulise häälteenamusega uuesti vastu, ei ole riigivanemal õigust keelduda sellele alla kirjutamast.

§ 76. Kui seaduses või seaduse väljakuulutamise otsuses ei ole ette nähtud muud korda või tähtaega, hakkab seadus kehtima kümnendal päeval pärast avaldamist Riigi Teatajas.

§ 77. Riigikogul on õigus panna seaduseelnõu rahvahääletusele ja korraldada rahvaküsitlusi.

Seadust, millega muudetakse Eesti riigi piire vähendamise suunas, saab vastu võtta ainult rahvahääletusel.

§ 78. Kui riigikogu on füüsiliselt takistatud kokku tulemast, on seaduste andmise õigus riigivanemal, riigikogu esimehel ja peaministril ühiselt. Selliste erivolituste täpsema korra määrab seadus.

Käesoleva paragrahvi esimese lõike korras kehtestatud seadused kehtivad kuni riigikogu tuleb kokku ja kiidab nad heaks. Kui riigikogu ei ole viieteistkümnepäeva jooksul oma kokkulehest sellist seadust heaks kiitnud või muutnud, lakkab seadus kehtimast.

8. peatükk

Rahandus ja riigieelarve

§ 79. Raha emissiooni ainuõigus Eestis on Eesti pangal.

Eesti pank juhib seaduse alusel pangandust Eestis ja korraldab raharinglust.

Eesti panga direktori nimetab ametisse riigikogu ettepanekul ja vabastab ametist riigivanem.

Eesti pank annab oma tegevusest aru riigikogule.

§ 80. Riigi vara valitseb ja riigi vara erastamist teostab riigivaramet, mida juhatab valitsuse minister.

§ 81. Valitsus koostab riigi eelarve projekti ja esitab selle riigikogule kinnitamiseks hiljemalt seitsekümmend päeva enne eelarveaasta algust.

§ 82. Kui riigikogu ei võta vastu riigieelarvet seitsmekümne päeva jooksul alates riigieelarve projekti esitamisest riigikogule, kehtestab riigivanem oma otsusega igakuiste kulutuste suuruseks kuni ühe kaheteistkümnendiku eelmise eelarveaasta kulutustest.

§ 83. Seaduseelnõud ja riigieelarve muutmise ettepanekud, mis tingivad riigi tulude ja kulude eelarveis uute kulusummade sissevõtmist või riigi tulude vähendamist või kustutamist, tuleb algatajate poolt varustada vajalikkude rahaliste arvestustega, ära näidates kulude katteks vastavad tuluallikad.

§ 84. Riigivanem on kohustatud välja kuulutama uued riigikogu valimised, kui riigikogu ei ole eelarvet vastu võtnud saja viiekümne päeva jooksul alates eelarve projekti esitamisest riigikogule.

40

9. peatükk

Välislepingud

§ 85. Välislepingud sõlmib valitsus.

Välislepingu ratifitseerimiseks on vajalik selle heakskiitmine riigikogu poolt ja riigivanema allakirjutamine.

§ 86. Eesti riigi piire vähendamise suunas muutvaid lepinguid saab ratifitseerida vaid § 77 teises lõikes kehtestatud korras.

§ 87. Välislepinguid saab tühistada ainult riigikogu riigivanema või õiguskantsleri ettepanekul.

10. peatükk

Riigikaitse

§ 88. Kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest.

Usulistel või kõlbelistel põhjustel relvateenistusest keelduvad kodanikud on seaduses ettenähtud tingimustel mitterelvateenistuses.

§ 89. Eesti riigikaitse moodustavad kaitseväed ja kaitseliit.

Nende korraldus määratakse seadusega.

§ 90. Kaitseväge otseseks juhiks on kaitseväge ülemjuhataja.

Kaitseväge ülemjuhataja nimetab riigikogu ettepanekul ametisse ja vabastab ametist riigivanem.

§ 91. Tegevteenistuses olevad sõjaväelased ei tohi võtta osa poliitiliste organisatsioonide tegevusest, olla riigikogu või kohalike volikogude saadikud või olla valitud või määratud muudesse poliitilistesse ametitesse või kohtadele.

§ 92. Riigikogu otsustab sõjaseisukorra väljakuulutamise, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmiseks.

Sõjalise kallaletungi korral võib riigivanem valitsuse ettepanekul kuulutada välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni ootamata ära riigikogu otsust.

§ 93. Sõjalise kallaletungi ohu korral võib riigikogu välja kuulutada erakorralise seisukorra kogu riigis, kuid mitte kauemaks kui üheksakümneks päevaks.

Erakorralise seisukorra korralduse määrab seadus.

§ 94. Riigikogu ei valita ja tema volitusi ei lõpetata sõjaseisukorra, samuti erakorralise seisukorra ajal.

Riigivanema, riigikogu ja kohaliku omavalitsuse esinduskogude volitused pikenevad, kui nad oleksid pidanud lõppema erakorralise seisukorra või sõjaseisukorra ajal. Sel juhul toimuvad uued valimised üheksakümne päeva jooksul pärast erakorralise seisukorra või sõjaseisukorra lõppemist.

11. peatükk

Riigikontroll

§ 95. Riigi varasid, riigiasutuste ja ettevõtete majandustegevust ning riigieelarve täitmist, samuti selliste ettevõtete majandustegevust, mille aktsiatest enamus kuulub riigile, kontrollib riigikontroll.

Riigikontrolli korralduse ja tegevuse alused ning koostöö omavalitsusasutustega määrab seadus.

§ 96. Riigikontrolli juhib riigikontrolör, kelle kinnitab ametisse riigivanem riigikogu poolt esitatud kandidaatide hulgast.

Riigikontrolöri vabastab ametist riigivanem õiguskantsleri või riigikogu ettepanekul, mis on tehtud riigikogu seadusliku koosseisu enamusega.

§ 97. Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev.

Riigikontrolör esitab aruanded kontrolli teostamise ja selle tagajärgede kohta riigivanemale ja riigikogule.

Avastatud seaduserikkumistest ja riigi vara raiskamisest on riigikontrolör kohustatud teatama õiguskantslerile või kohtutele.

§ 98. Riigikontrolöril on õigus oma ülesandesse puutuvais asjus sõnaõigusega osa võtta valitsuse istungeist. Oma ametkonna juhtimise alal on riigikontrolöril kõik õigused, mis vastavate seadustega on ette nähtud ministrile.

Riigikontrolöri kohtulikule vastutusele võtmine toimub ühiseil aluseil ministrite vastutusele võtmisega.

12. peatükk

Õiguskantsler

§ 99. Õiguskantsler teostab järelevalvet seadusest kinnipidamise ja kodanike õiguste ning kohustust teostamise üle. Õiguskantsleril on oma ametkond ja ta tegutseb vastava seaduse alusel.

§ 100. Põhiseaduse paragrahvides 49, 56, 73, 98 ette nähtud juhtudel teeb õiguskantsler ettepaneku riigikogule riigikogu liikmete, peaministri, ministrite, riigikontrolöri ja riigivanema kohtulikule vastutusele võtmiseks.

§ 101. Kui õiguskantsler leiab, et riigikogu poolt vastu võetud seadus või otsus, valitsuse või omavalitsuse määrus või korraldus või muu avalik õigusakt ei ole kooskõlas põhiseaduse ja teiste seadustega, on tal kohustus nõuda vastava akti põhiseaduse ja seadustega kooskõlla viimist.

Asutus või ametiisik, kes on saanud õiguskantsleri vastava nõudeesitise, ei või keelduda seda läbi vaatamast ja on kohustatud kolmekümne päeva jooksul võtma vastu otsuse ning teatama sellest õiguskantslerile.

Kui nõude saaja ei vasta õiguskantslerile selle tähtaja jooksul, või kui vastus ei rahulda õiguskantslerit, on tal kohustus

nõuda vastava akti tühistamist kohtus.

§ 102. Igal inimesel on õigus pöörduda avaldusega õiguskantsleri poole põhiseaduslike või muude seaduslike õiguste rikkumise või nende teostamise takistamise korral. Õiguskantsleril ja tema esindajatel on kohustus esitada avaldus kohtule iga kord, kui neile on teatavaks saanud mõni õiguserikkumine.

§ 103. Õiguskantsleril on õigus osa võtta valitsuse istungitest ning riigikogu ja selle toimkondade istungitest.

Õiguskantsleril on oma ametkonna juhtimisel kõik õigused, mis seadusega on ette nähtud ministrile.

Õiguskantsler esitab kord aastas riigikogule ja riigivanemale aruande.

§ 104. Õiguskantsleri nimetab ametisse riigivanem riigikogu soovitatud ja riigikohtu poolt heaks kiidetud kandidaatide hulgast.

Õiguskantsler nimetatakse ametisse eluaegselt kuid mitte kauem kui seitsmekümnenda eluaasta täitumiseni.

Õiguskantsleri vabastab ametist riigivanem, kui tema suhtes on jõustunud riigikohtu süüdimõistev otsus.

13. peatükk

Kohus

§ 105. Kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, kes alluvad ainult seadusele.

§ 106. Õigust mõistavad esimeses astmes jaoskonna- ja ringkonnakohtud, teises astmes ringkonnakohtud ja kohtukoda ning kolmanda astmena riigikohus.

Teise astme kohtud on appellatsioonikohtud.

Riigikohus on ühtlasi kassatsioonikohtuks ja on põhiseadusliku järeelvalve kohtuks.

Erikohtute loomine mõnda liiki asjade või alade jaoks määrab seadus.

Kohtusüsteemi üksikasjalik korraldus kehtestatakse kohtute seadusega.

§ 107. Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 108. Eeluurimist teostavad kohtu-uurijad.

§ 109. Kohtute juures töötavad prokurörid, kes tõstatavad süüdistuse ja süüdistavad riigi nimel.

§ 110. Järeelvalvet kohtute tegevuse üle teostavad kõrgema astme kohtud ja kohtuministerium.

§ 111. Kohtunikke nimetab ametisse riigivanem riigikohtu poolt esitatud kandidaatide hulgast.

Riigikohtunikke nimetab ametisse riigivanem riigikogu õigustoimkonna poolt esitatud kandidaatide hulgast.

§ 112. Kohtunikud nimetatakse ametisse eluaegselt.

Riigikohtunikud vabastatakse ametist seitsmekümnenda eluaasta täitumisel ja muud kohtunikud kuuekümneme viienda eluaasta täitumisel, kusjuures viimaste vanusemäärade üksikuis kohtuliikides

võib seadusega tõsta kuni seitsmekümnenda eluaasta täitumiseni.

Kestva töövõimetuse tagajärjel vabastatakse riigikohtunikud ja kohtunikud ametist sellekohase seaduse alusel.

§ 113. Kohtunikke võib tagandada ametist või ilma nende nõusolekuta paigutada ühest kohast teise ainult kohtu otsusega.

Kohtunikkude kohtulikule vastutusele võtmine teenistusalaste süütegude eest ning asjaarutamiskord määratakse seadusega.

§ 114. Kohtunikud ei või pidada peale seaduses ettenähtud juhtude kõrvalist palgalist ametit ega osaleda tulunduslike ettevõtete juhatuste töös.

§ 115. Kohus ei või keelduda arutamast kaebusi riigivõimu teostamise põhiseaduspärasuse kohta.

Kohus peab tunnistama seaduse või riigiasutuse otsuse kehtetuks, kui see on põhiseaduse vastane.

§ 116. Kohtutes, mille piirkonnas on enamuses vähemusrahvus, on õigus kohtukeelena kasutada vähemusrahvuse keelt, kui kõik protsessiosalised on sellega nõus.

Igal protsessiosalisel on õigus nõuda tõlget oma emakeelde või teise keelde, mida ta valdab piisavalt.

Võõrkeelte tarvitamise kord kohtutes määratakse seadusega.

14. peatükk

Kohalik omavalitsus

§ 117. Kohaliku elu küsimusi otsustavad ja korraldavad kohalikud omavalitsused.

§ 118. Kohaliku omavalitsuse üksused on vallad, alevid ja linnad.

Tallinnas on esimese tasandi omavalitsusüksuseks linnaosa.

Oma ülesannete täitmisel tegutsevad kohalikud omavalitsused seaduse alusel iseseisvalt. Riigiasutused ja riigiametnikud ei saa panna kohalike omavalitsuste peale ülesandeid, teha ettekirjutusi ega piirata kohaliku omavalitsuse pädevust välja arvatud seadusega ettenähtud juhtudel.

Riigiasutuste ja kohalike omavalitsuse asutuste vahekorra ja järeelvalve kohaliku omavalitsuse asutuste tegevuse üle määrab seadus.

§ 119. Kohaliku omavalitsuse esindusorganiks on volikogu, mis valitakse kolmeks aastaks üldisel, otsesel, ühetaolisel ja salajasel hääletamisel

VARIANT 1: proportsionaalsuse põhimõttel.

VARIANT 2: isikuvalimise põhimõttel mitmemandaadilistes valimisringkondades.

Valimise korra kehtestab seadus.

§ 120. Kohaliku omavalitsuse volikogu valimisel on hääleõiguslik iga selle omavalitsusüksuse maa-alal alaliselt elav või töötav inimene, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.

§ 121. Kohalikel volikogudel on õigus oma tegevusalade piirides teha otsuseid ja kehtesta makse ning lõivusid oma

ülesannete läitiseks.

§ 122. Kohalik volikogu moodustab kohaliku läitevõim: valla-, alevi- ja linnavalitsuse eesotsas vallavanema, alevivanema ja linnapeaga.

Vallal, alevil ja linnal on iseseisev eelarve, mille kinnitab volikogu. Seadus kehtestab kohalikesse eelarvetesse maksude laekumise üleriiklikest maksudest.

§ 123. Omavalitsusüksuste piiride muutmine ilma volikogude nõusolekuta ei ole lubatud.

§ 124. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamuse vähemusrahvus, on õigus asjaajamise keelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Lähikäimises riiklike asutustega ning teiste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt.

Igal inimesel on õigus pöörduda sellistesse omavalitsusasutuste poole ja saada neilt vastuseid eesti keeles.

§ 125. Teise astme kohalikuks omavalitsuseks on maakonnad ja Tallinna linn.

Maakonna omavalitsuse esinduskoguks on maakonna volikogu, mis moodustatakse neljaks aastaks maakonda kuuluvate valdade, alevite ja linnade volikogude poolt maakonna volikokku saadikute delegerimise teel.

Tallinna omavalitsuse esinduskoguks on linnavolikogu, mis moodustatakse eelmisel lõikes kirjeldatud viisil.

Maakonna volikogu moodustab maakonna läitevõimu - maavalitsuse eesotsas maavanemaga.

Maakonna eelarve moodustab maakonda kuuluvate esimese astme omavalitsusüksuste poolt maakonna eelarvesse eraldatud summadest ja riigieelarvest.

Teise astme omavalitsuse täpsema korra kehtestab seadus.

15. peatükk

Põhiseaduse muutmine

§ 126. Põhiseaduse muutmise algatamise õigus on riigivanemal ja riigikogu seadusliku koosseisu enamusel.

Põhiseadust ei saa muuta sõja- ning erakorralise seisukorra ajal.

§ 127. Põhiseaduse nende sätete muudatusi, millega on määratud Eesti valitsemise kord, Eesti Vabariigi piirid, riigikeel, rahvusvaheliselt üldtunnustatud inim- ja kodanikuõigused, riigikogu volitused, riigikaitse, riigieelarve, välislepingute ratifitseerimise, õiguskaitse ja põhiseaduse muutmise kord, sealhulgas põhiseaduse paragrahvid 1-15, 21, 26-28, 32, 34 - 37, 40, 42, 44, 50-51, 61, 67-68, 77, 85-86, 88, 91, 94, 105, 107, 126-130, saab otsustada ainult rahvahääletusega.

Neid põhiseaduse sätteid muutvat seadust saab panna rahvahääletusele mitte varem kui kuus kuud pärast seda kui riigikogu on oma seadusliku koosseisu enamusega põhiseaduse

muutmise seaduse eelnõu vastu võtnud.

§ 128. Põhiseaduse muudatus, mis sisaldava täpsustusi ilma et sellega kaasneks põhiseaduse vaimu ja mõtte muutmine, võib vastu võtta riigikogu seadusliku koosseisu viiekuuendikulise enamusega.

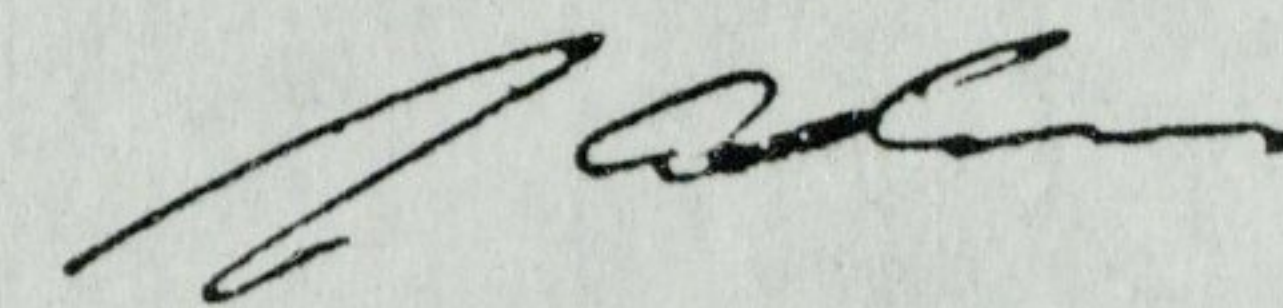
Selliste muudatuste tegemiseks peavad andma oma arvamuse riigivanem, õiguskantsler ja riigikohus. Muudatuse saab vastu võtta riigikogu oma seadusliku koosseisu viiekuuendikulise hääleteenamusega.

§ 129. Põhiseaduse muudatuse seaduse kuulutab välja riigivanem ja see jõustub mitte varem kui kolm kuud pärast muudatuse vastuvõtmist.

§ 130. Rahvahääletusel või riigikogus tagasi lükatud põhiseaduse muutmise eelnõud või teist samasugust eelnõud ei saa uuesti panna rahvahääletusele või riigikogus otsustamisele enne ühte aastat.

30. september 1991

Jüri Adams

Professor Rein Taagepera

Telefaks nr. 1 + 714 - 85 68 441

Lp. professor ja õpetaja,

saadan Teile lahkeks tutvumiseks minu ja minu sõprade kokkupanud põhiseaduse eelnõu, mille esitasime assambleele. See sai tehtud muidugi kiirustades, kuid püüab lähtuda Eesti põhiseaduste traditsioonist ja Euroopa eeskujudest, mitte niivõrd anglosaksi eeskujudest.

Tervitades ikka Teie

Jüri Adams

Tallinn, 7. oktoober 1991

EELNÕU

EESTI VABARIIGI PÕHISEADUS

Eesti rahvas kõikumatus usus ja vankumatus tahtes kindlustada ja arendada oma riiki,

mis on loodud Eesti rahva riikliku enesemääramise kustumatul õigusel 24. veebruaril 1918. aastal,

mis on rajatud õiglusele, seadusele ja vabadusele,

mis on tuginenud 1920., 1933. ja 1937. aastal rahva poolt heaks kiidetud põhiseadustele,

mis on kaitseks sisemisele ja välisele rahule, pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üleüldises kasus,

mis jääb rahvavõimu alusel valitsetavaks demokraatlikuks ja rahumeelseks riigiks, kus kõrgeim võim on rahva käes, ja mida juhivad tasakaalustatud koostööl riigivanem, rahva poolt valitav riigikogu ja nende ametisse kutsutav valitsus,

võttis . . . . . 1992. aasta rahvahääletusel vastu järgmise põhiseaduse:

I peatükk

Üldsätted

§ 1. Eesti on iseseisev ja sõltumatu vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas.

§ 2. Eesti maa-ala on lahutamatu tervik, millesse kuuluvad Harjumaa koos Tallinna linnaga, Järvamaa, Läänemaa, Petserimaa, Pärnumaa, Saaremaa, Tartumaa, Valgamaa, Viljandimaa, Virumaa ja Võrumaa.

Eesti piir on kindlaks määratud 2. veebruari 1920. aasta Tartu rahulepinguga ja teiste riikidevaheliste piirilepingutega.

§ 3. Eestis teostatakse riigivõimu vaid põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel.

Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud normid kehtivad Eestis õiguskorra lahutamatu osana.

Keegi ei või end vabandada seaduse mittetundmisega.

§ 4. Eesti kodanikuks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga.

Eestist Nõukogude Liidu okupatsiooni ja anneksiooni tõttu lahkunud Eesti kodanikud säilitavad Eesti kodakondsuse.

Väljaspool Eestit elavatel eestlastel on õigus saada Eesti kodanikuks vastava soovi avaldamisel.

Kodakondsuse omandamise ja kaotamise tingimused määrab kodakondsusseadus.

§ 5. Eestis alaliselt elavatel teiste riikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel on kõik samad inimõigused ja tsiviilõigused nagu Eesti kodanikel.

§ 6. Eesti riigikeeleks on eesti keel.

§ 7. Eesti riigivärvid on sinine, must ja valge.

Riigilipu ja riigivapi kuju määrab seadus.

2. peatükk

Põhiõigused, vabadused ja kohustused

§ 8. Igal inimesel on võõrandamatud inimõigused. Nende inimõiguste austamine ja kaitse on Eesti riigiasutuste kohustus.

Põhiseaduse käesolevas peatükis loetletud põhiõiguste teostamine on Eesti riigi seadusandlikule, täidesaatvale ja kohtuvõimule kohustuslik.

§ 9. Igal inimesel on õigus vabale eneseteostusele niivõrd, kui ta ei riku teiste õigusi, põhiseaduslikku korda ja üldtunnustatud kõlblusnorme.

Igäüks peab õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama teiste inimeste õigusi ja vabadusi.

§ 10. Kõik inimesed on seaduse ees võrdsed, sõltumata rahvusest, rassist, soost, keelest, usutunnistusest, päritolust, ametikohast, poliitilistest või muudest veendumustest.

§ 11. Isikupuutumatus on kindlustatud.

Kellelki ei või võtta vabadust, jälitada või piirata tema isikuvabadusi muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras.

Kahtlustatavana ei või kedagi kinni pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase otsuseta. Vastav otsus tuleb kinnipeetule avaldada järgneva kahekümne nelja tunni jooksul.

Kedagi ei või vastu tema tahtmist üle viia temale seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

§ 12. Kedagi ei või võtta vastutusele, kui tema tegu ei ole tunnistatud õigusvastaseks seadusega, mis on jõustunud enne teo toimepanemist.

Kellelgi ei lasu kohustus tõestada oma süütust.

Kedagi ei või sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste inimeste vastu.

§ 13. Kedagi ei või tunnistada kuriteos süüdi enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.

Karistus ei tohi olla julm ega inimväärikut alandav.

§ 14. Kodu on puutumatu.

Ei või tungida kellegi eluruumi ja seaduslikesse valdustesse ega neid läbi otsida, välja arvatud seadusega ettenähtud juhtudel.

§ 15. Igaühel on mõtte-, usu- ja südametunnistuse vabadus.

Kuulumine kirikuisse ja usuühinguisse on vaba. Riigikirikut Eestis ei ole.

Usutalituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda ega kõlblust.

Usutunnistuse või veendumustega ei saa vabandada õiguserikkumist.

§ 16. Igal inimesel on õigus vabalt levitada informatsiooni ning avaldada oma arvamusi nii sõnas, trükis, kirjas, pildis, kujutises või muul viisil. Seda vabadust võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, inimväärikuse ja -aukaitseks.

Tsensuuri Eestis ei ole.

§ 17. Posti, telefoni või muul teel edastavate sõnumite ja kirjade saladus on kindlustatud. Erandeid võidakse teha kuritegevuse vastu võitlemiseks seaduses ettenähtud aluseil ja korras.

§ 18. Ühinemisvabadus ei vaja eriluba.

Igal inimesel on õigus kuuluda kultuurilistesse, teaduslikesse, kutselistesse, poliitilistesse või muudesse mittetulunduslikesse ühinguisse ning liitudesse või asutada neid.

Seadusega võidakse seda õigust piirata riigi julgeoleku, avaliku korra ja kõlbluse huvides.

Keelatud on ühingud ja liidud, mille sihiks on Eesti või mõnetema osa ühendamise Venemaaga.

§ 19. Rahumeelseid ja relvastamata koosolekuid võib korraldada ilma, et selleks oleks vaja eelnevat luba või teatamist.

Selliste koosolekute korraldamise õigust vabas õhus või avalikes kohtades võib piirata seaduse alusel.

§ 20. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad ja riigi kaitse all.

Teadusasutused ja kõrgkoolid on autonoomsed oma põhikirjadega ettenähtud piirides.

§ 21. Perekond ja abielu on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Seadus kaitseb emasid ja lapsi.

Laste kasvatamine ja nendele hariduse andmine on vanemate kohus. Riik toetab lasterikkaid perekondi.

Vanematel on õigus otsustada anda lapsele ilmalik või religioosne haridus ja valida koole.

§ 22. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik ja riiklikes ning kohaliku omavalitsuse üldhariduslikes koolides õppemaksuta.

Riik ja omavalitsused peavad ülal vajalikul arvul õppeasutusi. On õigus asutada eraõppeasutusi tingimusel, et õpetamise tase ja tingimused neis ei ole madalamad kui vastavates riiklikes koolides.

Üldhariduslikes koolides on õigus saada usuõpetust.

Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Vähemusrahvustele avatud koolides on õppekeeleks nende rahvuskeel.

Kogu haridussüsteem on riigi järelevalve all.

§ 23. Igaüks on vaba oma rahvuse määramisel.

Vähemusrahvustel on õigus kultuurautonoomiale. Selle korra ja tingimused määrab seadus.

§ 24. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamuses vähemusrahvus, on õigus asjaajamise keelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Lähikäimisel riiklike asutustega ning teiste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt.

Igal inimesel on õigus pöörduda selliste omavalitsusasutuste poole ja saada neilt vastuseid eesti keeles.

§ 25. Igal inimesel on õigus vabalt valida elukutset, tegevusala ja töökohta, algatada ettevõtteid, teotseda majandusaladel ja liituda sel eesmärgil teistega majanduslikesse ühingutesse ja liitudesse.

Igal inimesel on õigus ja kohustus ise leida endale tööd. Riik abistab töö leidmisel.

Streigivabadus on Eestis kindlustatud. Streigid ja töötülid lahendamine reguleeritakse seadusega.

Töökohustust ei ole.

§ 26. Omandiõigus on kindlustatud. Selle õiguse kitsendused määratakse seadusega.

Omandi võõrandamine omaniku nõusolekuta võib toimuda ainult üldistes huvides ja õiglase tasu eest korras, mis on kehtestatud seadusega. Vaidluse korral on pöördumine kohtu poole kindlustatud.

Riigi kohustus on kindlustada pärimis- ja autoriõigus.

§ 27. Abivajaja eest hoolitsemine lasub eeskätt perekonnaliikmeil.

Riigi kohustus on korraldada abi vanaduse, töövõimetuse, toitja kaotuse või puuduse korral.

Riikliku toetuse ja abi liigid ning suuruse määrab seadus.

§ 28. Eesti kodaniku ülim kohus on olla ustav Eesti riigile ja ta põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust.

§ 29. Igal kodanikul on liikumise ja elukoha valiku vabadus. Seda vabadust võidakse kitsendada vaid seadusega ettenähtud alustel ja korras.

Ühtki kodanikku ei või Eestist välja saata.

Ühtki kodanikku ei või takistada tagasi pöördumast Eestisse.

§ 30. Igal kodanikul on õigus tutvuda kõigi teda huvitavate dokumentidega kõigis riiklikes ja omavalitsuse asutistes.

Seda õigust võib piirata seadusega riiklike- ja sõjasaladuste kaitseks.

§ 31. Ametikohtadel riigi- ja omavalitsusasutustes ning riigiettevõtetes võivad töötada Eesti kodanikud.

Ainult kooskõlas seadusega võib nendele ametikohtadele määrata välisriigi kodanikke ja kodakondsuseta isikuid.

§ 32. Eestis viibivad välisriigi kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud austama Eesti põhiseaduslikku korda ja täitma Eesti seadusi.

§ 33. Käesolevas peatükis loetletud õigused ja kohustused kehtivad ka Eesti seaduse aluste alusel loodudjuriidilistele isikutele sel määral, kui nad korraldavad neile võimalikke suhteid.

§ 34. Kui käesolevas peatükis loetletud õigusi või rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigusi on rikutud või kohustused jäetud täitmata, on õigus pöörduda õiguskantsleri või kohtu poole.

Kohtu otsuse aluseks on põhiseaduse käesoleva peatüki tekst.

3. peatükk

Rahvas

§ 35. Kõrgeima riigivõimu kandja Eestis on rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu.

§ 36. Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) rahvahääletusega;
- 2) riigikogu valimisega;
- 3) kohalike omavalitsuste esinduskogude (volikogude) valimisega.

§ 37. Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.

§ 38. Hääleõiguslikud ei ole:

- 1) kodanikud, kes seaduslikus korras on tunnistatud vaimuhaigeks;
- 2) kodanikud, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks.

§ 39. Hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad vabaduskaotuslikku karistust.

§ 40. Rahvahääletus toimub ainult põhiseaduses ette nähtud juhtudel.

Rahvahääletuse korraldamise otsustab riigikogu.

Rahvahääletuse tulemus omandab seaduse jõu kui poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu.

§ 41. Riigikogu võib määrata rahvaküsitluse, et teada saada rahva seisukohta mingis põhimõttelises küsimuses.

Rahvaküsitluse tulemusel ei ole seaduse jõudu, see tulemus on juhendiks riigiasutuste töös.

4. peatükk

Riigivanem

§ 42. Riigivanem on Eesti Vabariigi riigipea.

Riigivanem on Eesti riigi esindaja ja riigivõimu ühtluse kandja.

Riigivanema ülim kohus on hoolt kanda, et oleks tagatud põhiseadusest kinnipidamine.

§ 43. Riigivanem peale muude põhiseaduses ettenähtud ülesannete:

1) nimetab välisministeeriumi ettepanekul ja riigikogu välisostoimkonna nõusolekul Eesti esindajad välisriikidesse;

2) võtab vastu välisriikide esindajad;

3) nimetab ametisse ja vabastab ametist peaministri, ministrid, riigisekretäri, õiguskantsleri, riigikontrolöri ja teisi kõrgemaid riigiametnikke;

4) annab riiklikke autasusid ja teenetemärke;

5) kirjutab alla välislepingud;

6) teostab armuandmist.

§ 44. Riigivanem valitakse ametisse neljaks aastaks. Ükski isik ei tohi olla valitud riigivanemaks rohkem kui kaheks ametiajaks.

VARIANT 1.

§ 45. Riigivanema valib oma seadusliku koosseisu enamusega riigikogu.

§ 46. Riigivanemaks võib kandideerida iga Eesti kodanik, kes on vähemalt nelikümmend aastat vana ja kes on viimased kolm aastat elanud Eestis. Kandidaadi ülesseadmise õigus on ühel viiendikul riigikogu liikmetest.

VARIANT 2.

§ 45. Riigivanema valib oma seadusliku koosseisu enamusega valijameestekogu, mis koosneb riigikogu liikmetest ja esimese astme kohaliku omavalitsuse esinduskogude poolt delegeeritud liikmetest. Valijameeste kogu täpsema moodustamise määrab seadus.

§ 46. Riigivanemaks võib kandideerida iga Eesti kodanik, kes on vähemalt nelikümmend aastat vana ja kes on viimased kolm aastat elanud Eestis. Kandidaadi ülesseadmise õigus on ühel viiendikul valijameeste kogu liikmetest.

§ 47. Kui riigivanema koht vabaneb ennetähtaegselt või kui ta tervisliku seisundi tõttu või muudel põhjustel ei saa jätkata oma kohustuste täitmist, lähevad tema kohustused ajutiselt üle riigikogu esimehele, kes määrab viivitamatult uue riigivanema valimised kolmekümne päeva jooksul.

§ 48. Riigivanem ei tohi samal ajal olla riigikogu liige ega mingis muus riigiametis, samuti ei tohi ta kuuluda oma ametiaja jooksul tulunduslike ettevõtete juhatusse.

Kui riigikogu liige valitakse riigivanemaks, asutub tema kohale riigikogus asendusliige, kui selline on olemas.

§ 49. Riigivanemat saab tema ametisoleku kestel kohtulikule vastutusele võtta ainult süütegude eest põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste tahtliku rikkumise eest.

Sellekohase süüdistuse tõstatamise õigus on õiguskantsleri ettepanekul ühel kolmandikul riigikogu seaduslikust koosseisust ja otsuse vastuvõtmiseks on vaja kahekolmandikulist häälteenamust riigikogu seaduslikust koosseisust.

Pärast süüdistuse esitamist astub riigivanem ajutisel tagasi kuni kohtuotsuse tegemiseni.

Riigivanema süü küsimuse otsustab riigikohus.

5. peatükk

Riigikogu

§ 50. Riigikogu teostab seadusandlikku võimu Eestis.

§ 52. Riigikogu koosneb sajast liikmest, kes valitakse üldisel, ühetaolisel otsesel ja salajasel hääletamisel kolmeks aastaks. Riigikogu volitused algavad valimistulemuste väljakuulutamise päevast ja lõpevad uue riigikogu valimistulemuste väljakuulutamiseega.

VARIANT 1.

§ 53. Riigikogu valitakse erakondade ja kodanike liitude poolt seaduslikus korras esitatud nimekirjade järgi proportsionaalsuse põhimõttel.

§ 54. Riigikokku võib kandideerida iga hääleõiguslik Eesti kodanik.

§ 55. Kui riigikogu liige sureb või on tervislikul või muul põhjusel pikaajaliselt takistatud töötamast riigikogus, siis astub tema asemele riigikogu liikmeks järgmine kandidaat sellest nimekirjast, millesse ta kuulus, juhul kui selles nimekirjas on valimata jäänud kandidaate. Vastasel korral jääb tema koht riigikogus täitmata.

VARIANT 2.

§ 53. Riigikogu viiskümmend liiget valitakse erakondade ja kodanike liitude poolt seaduslikus korras esitatud üle-Eestiliste nimekirjade alusel proportsionaalsuse põhimõtte alusel.

Riigikogu ülejäänud viiskümmend liiget valitakse isikuvalimistel mitmemandaadilistes valimisringkondades.

Isikuvalimistel kandideerija peab ära näitama, kas ta on mõne üle-eestilise nimekirja esitanud erakonna või kodanike liidu poolt toetatud kandidaat või sõltumatu kandidaat.

§ 54. Riigikokku võib kandideerida iga hääleõiguslik Eesti kodanik.

Iga kandidaat võib kandideerida korraga ühes isikuvalimisringkonnas ja ka ühes nimekirjas. Kandidaat, kes osutub valituks isikuvalimisringkonnas kustutatakse vastavast üle-eestilisest kandidaatide nimekirjast.

§ 55. Kui Riigikogu liige sureb või on tervislikul või muul põhjusel pikaajaliselt takistatud töötamast riigikogus, siis, kui

ta riigikogu valimistel ei olnud sõltumatu kandidaat, astub tema asemele riigikogu liikmeks järgmine kandidaat sellest üle-Eestilisest nimekirjast, millesse ta kuulus või milline teda toetas, juhul kui selles nimekirjas on valimata jäänud kandidaate.

Kui asendajat ei ole, jääb koht riigikogus täitmata.

§ 56. Riigikogu liige ei kannu vastutust riigikogus tehtud poliitiliste avalduste pärast. Riigikogu liiget võib võtta kriminaalvastutusele ainult õiguskantsleri ettepanekul riigikogu seadusliku koosseisu kahekolmandikulise häälteenamusega vastuvõetud otsuse põhjal.

Riigikogu liiget võib vahistada ainult tabatuna kuriteo toimepanekult. Sellest tuleb teatada kahekümne nelja tunni jooksul riigikogu esimehele, kes esitab tema kinnipidamise küsimuse riigikogu järgmisele istungile otsustamiseks.

Kui riigikogu liikme suhtes jõustub süüdimõistev kohtuotsus, otsustab tema volituste lõppetamise küsimuse riigikogu oma seadusliku koosseisu enamusega. Riigikogul on õigus oma liikmele määratud karistust edasi lükata riigikogu istungjärgu vaheajani või riigikogu volituste lõppemiseni.

§ 57. Riigikogu liige ei tohi samal ajal olla mingil teisel riiklikul ametikohal ega saada tasu või kingitusi mõnelt tulunduslikult ettevõttelt või kuuluda selle juhatusse.

Ametisse astudes esitab riigikogu liige aruande kõigist temale kuuluvatest kinnis- ja muudest varadest (aktsiatest jne.) riigikogule vastavalt riigikogu kodukorrale.

§ 58. Riigikogu liikmed on vabastatud oma volituste ajaks sõjaväeteenistusest.

§ 59. Riigikogu uue koosseisu kutsub esimesele istungile kokku riigivanem hiljemalt kümne päeva jooksul riigikogu valimiste tulemuste väljakuulutamiseks.

§ 60. Riigikogu töötab riigikogu kodukorra seaduse alusel.

Riigikogu valib riigikogu esimehe ja esimehe abi, kes juhatavad riigikogu tööd.

Riigikogu on otsustusvõimeline kui kohal on veerand tema seaduslikust koosseisust.

Riigikogu moodustab alalisi ja ajutisi toimkondi. Riigikogul on õigus moodustada uurimiskomisjone.

Riigikogu istungid on avalikud. Koosolevate liikmete enamuse otsusega võidakse keelata raadio- ja televisiooniülekanDED. Erakorralistel juhtudel, kui sellega nõustub vähemalt kaks kolmandikku kohalolevaist liikmetest, võib riigikogu kuulutada oma istungi kinniseks.

Hääletamine riigikogus on avalik välja arvatud erijuhtumid, mis on toodud riigikogu kodukorras.

§ 61. Riigivanema, riigikogu juhataja või ühe neljandiku riigikogu liikmete nõudmisel tuleb riigikogu kokku erakorraliseks istungiks neljakümne kaheksa tunni jooksul.

§ 62. Ühel viiendikul riigikogu liikmetel on õigus pöörduda kirjaliku järelepärimisega valitsuse ja üksikute ministrite poole ning teiste kõrgemate riigiametnike poole.

Järelepärimisele tuleb vastata seletusega kolmekümne päeva jooksul.

6. peatükk

Valitsus

§ 63. Valitsus teostab valitsemisvõimu ja käsutab riigi vara. Selleks valitsus:

- 1) viib ellu riigi poliitikat valitsusasutuste juhtimisega;
- 2) korraldab riigi eelarve täitmist;
- 3) annab määrusi ja korraldusi kooskõlas seadustega;
- 4) otsustab muid küsimusi, mis on seadusega antud tema pädevusse.

§ 64. Valitsusse kuuluvad peaminister ja ministrid, kellel peab olema riigikogu toetus.

Peaministri lahkumisel ametist lahkub ametist kogu valitsus.

Riigikogu uue koosseisu esimesel istungil esitab senine peaminister lahkumispalve.

§ 65. Riigivanem esitab riigikogule uue peaministri kandidaadi seitsme päeva jooksul pärast peaministri lahkumispalvet või peaministrile umbusalduse avaldamist riigikogus.

Kui peaministri kandidaat ei saa riigikogu seadusliku koosseisu enamuse toetust, esitab riigivanem seitsme päeva jooksul riigikogule uue kandidaadi. Kui peaministri kandidaat sel korral ei saa riigikogu toetust, siis riigivanem kas esitab järgmise kandidaadi või kuulutab seitsme päeva möödudes välja riigikogu uue koosseisu ennetähtaegsed valimised, mis peavad toimuma üheksakümne päeva jooksul.

Riigivanemal ei ole õigust kuulutada välja riigikogu uue koosseisu ennetähtaegseid valimisi, kui riigikogu eelmises lõigus nimetatud seitsme päeva jooksul valib oma seadusliku koosseisu enamusega peaministri kandidaadi. Selle kandidaadi peab riigivanem nimetama peaministriks.

§ 66. Riigikogus usalduse saanud peaminister esitab kahe nädala jooksul riigivanemale ministrite nimekirja. Riigivanem nimetab üksikud ministrid ametisse kolme päeva jooksul või esitab peaministrile motiveeritud keeldumise.

§ 67. Riigikogul on õigus oma seadusliku koosseisu enamusega avaldada umbusaldust kas peaministrile või üksikule ministrile. Umbusalduse saanud minister lahkub ametist. Peaministrile avaldatud umbusalduse korral lahkub kogu valitsus ametist.

Valitsusel on õigus siduda riigikogule esitatud eelnõu usaldusküsimusega.

§ 68. Riigivanemal on õigus kohustada peaministrit või ministrit jätkama oma ülesannete täitmist kuni uue ministri ametisse kinnitamiseni või nimetada ametisse ministri ajutine asetäitja.

§ 69. Peaminister või minister, kes on riigikogu liikmed, panevad ministriks oleku ajaks oma volitused riigikogu liikmena maha.

Riigikogu liige, kes nimetatakse peaministriks või ministriks, paneb oma volitused riigikogus ajutiselt maha. Tema asemele saab riigikogu liikmeks asendusliige vastavalt § 55 kehtestatud korrale.

§ 70. Valitsuse juures on riigikantselei, mida juhatab riigisekretär.

Riigisekretäri nimetab ametisse ja vabastab ametist riigivanem riigikogu nõusolekul.

§ 71. Peaministril ja ministreil on õigus osaleda ning anda seletusi riigikogu istungitel ja riigikogu toimkondades.

§ 72. Valitsuse istungid on kinnised, kui valitsus ei otsusta teisti.

Valitsus teeb oma otsused asjaomase ministri ettepanekul lihthäälteenamusega.

Valitsuse otsused ja määrused peavad kandma peaministri, asjaomase ministri ja riigisekretäri allkirja.

Riigivanemal on õigus osa võtta valitsuse istungitest.

§ 73. Peaministrit ja ministrit võib kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul riigikogu kahekolmandikulise häälteenamusega langetatud otsuse põhjal. Sellise otsuse vastuvõtmise korral vabastab riigivanem ministri ametist.

7. peatükk

Seadusandlus

§ 74. Seaduse algatamise õigus on igal riigikogu liikmel ja valitsusel.

§ 75. Riigikogu poolt vastu võetud seadus jõustub pärast riigivanema poolt allakirjutamist.

Riigivanem peab riigikogu poolt vastu võetud seadusele alla kirjutama ühe nädala jooksul alates seaduse vastuvõtmisest riigikogus või saatma seaduse tagasi riigikogusse koos põhjendatud keeldumisega.

Kui riigivanem ei kirjuta seadusele alla ega saada ka seadust tagasi riigikogusse, jõustub seadus ilma tema allkirjata.

Riigivanem võib keelduda seadusele alla kirjutamisest ainult sel juhul, kui vastuvõetud seadus ei ole kooskõlas põhiseaduse või teiste seadustega.

Kui riigikogu võtab riigivanema poolt tagasi saadetud seaduse muutmata kujul kahekolmandikulise häälteenamusega uuesti vastu, ei ole riigivanemal õigust keelduda sellele alla kirjutamast.

§ 76. Kui seaduses või seaduse väljakuulutamise otsuses ei ole ette nähtud muud korda või tähtaega, hakkab seadus kehtima kümnendal päeval pärast avaldamist Riigi Teatajas.

§ 77. Riigikogul on õigus panna seaduseelnõu rahvahääletusele ja korraldada rahvaküsitlusi.

Seadust, millega muudetakse Eesti riigi piire vähendamise suunas, saab vastu võtta ainult rahvahääletusel.

§ 78. Kui riigikogu on füüsiliselt takistatud kokku tulemast, on seaduste andmise õigus riigivanemal, riigikogu esimehel ja peaministril ühiselt. Selliste erivolituste täpsema korra määrab

seadus.

Käesoleva paragrahvi esimese lõike korras kehtestatud seadused kehtivad kuni riigikogu tuleb kokku ja kiidab nad heaks. Kui riigikogu ei ole viieteistkümne päeva jooksul oma kokkultulekust sellist seadust heaks kiitnud või muutnud, lakkab seadus kehtimast.

8. peatükk

Rahandus ja riigieelarve

§ 79. Raha emissiooni ainuõigus Eestis on Eesti pangal.

Eesti pank juhib seaduse alusel pangandust Eestis ja korraldab raharinglust.

Eesti panga direktori nimetab ametisse riigikogu ettepanekul ja vabastab ametist riigivanem.

Eesti pank annab oma tegevusest aru riigikogule.

§ 80. Riigi vara valitseb ja riigi vara erastamist teostab riigivaraamet, mida juhatab valitsuse minister.

§ 81. Valitsus koostab riigi eelarve projekti ja esitab selle riigikogule kinnitamiseks hiljemalt seitsekümmend päeva enne eelarveaasta algust.

§ 82. Kui riigikogu ei võta vastu riigieelarvet seitsmekümne päeva jooksul alates riigieelarve projekti esitamisest riigikogule, kehtestab riigivanem oma otsusega igakuiste kulutuste suuruseks kuni ühe kaheteistkümnendiku eelmise eelarveaasta kulutustest.

§ 83. Seaduseelnõud ja riigieelarve muutmissettepanekud, mis tingivad riigi tulude ja kulude eelarveis uute kulusummade sissevõtmist või riigi tulude vähendamist või kustutamist, tuleb algatajate poolt varustada vajalikkude rahaliste arvestustega, ära näidates kulude katteks vastavad tuluallikad.

§ 84. Riigivanem on kohustatud välja kuulutama uued riigikogu valimised, kui riigikogu ei ole eelarvet vastu võtnud saja viiekümne päeva jooksul alates eelarve projekti esitamisest riigikogule.

9. peatükk

Välislepingud

§ 85. Välislepingud sõlmib valitsus.

Välislepingu ratifitseerimiseks on vajalik selle heakskiitmine riigikogu poolt ja riigivanema allakirjutamine.

§ 86. Eesti riigi piire vähendamise suunas muutvaid lepinguid saab ratifitseerida vaid § 77 teises lõikes kehtestatud korras.

§ 87. Välislepinguid saab tühistada ainult riigikogu riigivanema või õiguskantsleri ettepanekul.

10. peatükk

Riigikaitse

§ 88. Kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest.

Usulistel või kõlbelistel põhjustel relvateenistusest keelduvad kodanikud on seaduses ettenähtud tingimustel mitterelvateenistuses.

§ 89. Eesti riigikaitse moodustavad kaitseväed ja kaitseliit. Nende korraldus määratakse seadusega.

§ 90. Kaitseväge otseseks juhiks on kaitseväge ülemjuhataja. Kaitseväge ülemjuhataja nimetab riigikogu ettepanekul ametisse ja vabastab ametist riigivanem.

§ 91. Tegevteenistuses olevad sõjaväelased ei tohi võtta osa poliitiliste organisatsioonide tegevusest, olla riigikogu või kohalike volikogude saadikud või olla valitud või määratud muudesse poliitilisse ametitesse või kohtadele.

§ 92. Riigikogu otsustab sõjaseisukorra väljakuulutamise, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmiseks.

Sõjalise kallaletungi korral võib riigivanem valitsuse ettepanekul kuulutada välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni ootamata ära riigikogu otsust.

§ 93. Sõjalise kallaletungi ohu korral võib riigikogu välja kuulutada erakorralise seisukorra kogu riigis, kuid mitte kauemaks kui üheksakümneks päevaks.

Erakorralise seisukorra korralduse määrab seadus.

§ 94. Riigikogu ei valita ja tema volitusi ei lõpetata sõjaseisukorra, samuti erakorralise seisukorra ajal.

Riigivanema, riigikogu ja kohaliku omavalitsuse esinduskogude volitused pikenevad, kui nad oleksid pidanud lõppema erakorralise seisukorra või sõjaseisukorra ajal. Sel juhul toimuvad uued valimised üheksakümne päeva jooksul pärast erakorralise seisukorra või sõjaseisukorra lõppemist.

11. peatükk

Riigikontroll

§ 95. Riigi varasid, riigiasutuste ja ettevõtete majandustegevust ning riigieelarve täitmist, samuti selliste ettevõtete majandustegevust, mille aktsiatest enamus kuulub riigile, kontrollib riigikontroll.

Riigikontrolli korralduse ja tegevuse alused ning koostöö omavalitsusasutustega määrab seadus.

§ 96. Riigikontrolli juhivad riigikontrolör, kelle kinnitab ametisse riigivanem riigikogu poolt esitatud kandidaatide hulgast.

Riigikontrolöri vabastab ametist riigivanem õiguskantsleri või riigikogu ettepanekul, mis on tehtud riigikogu seadusliku koosseisu enamusega.

§ 97. Riigikontroll on oma tegevuses iseseisev.

Riigikontrolör esitab aruanded kontrolli teostamise ja selle tagajärgede kohta riigivanemale ja riigikogule.

Avastatud seaduserikkumistest ja riigi vara raiskamisest on riigikontrolör kohustatud teatama õiguskantslerile või kohtutele.

§ 98. Riigikontrolöril on õigus oma ülesandesse puutuvais asjus sõnaõigusega osa võtta valitsuse istungeist. Oma ametkonna juhtimise alal on riigikontrolöril kõik õigused, mis vastavate seadustega on ette nähtud ministrile.

Riigikontrolöri kohtulikule vastutusele võtmine toimub ühiseil aluseil ministrite vastutusele võtmisega.

12. peatükk

Õiguskantsler

§ 99. Õiguskantsler teostab järelvalvet seadustest kinnipidamise ja kodanike õiguste ning kohustust teostamise üle.

Õiguskantsleril on oma ametkond ja ta tegutseb vastava seaduse alusel.

§ 100. Põhiseaduse paragrahvides 49, 56, 73, 98 ette nähtud juhtudel teeb õiguskantsler ettepaneku riigikogule riigikogu liikmete, peaministri, ministrite, riigikontrolöri ja riigivanema kohtulikule vastutusele võtmiseks.

§ 101. Kui õiguskantsler leiab, et riigikogu poolt vastu võetud seadus või otsus, valitsuse või omavalitsuse määrus või korraldus või muu avalik õigusakt ei ole kooskõlas põhiseaduse ja teiste seadustega, on tal kohustus nõuda vastava akti põhiseaduse ja seadustega kooskõlla viimist

Asutus või ametiisik, kes on saanud õiguskantsleri vastava nõudeesitise, ei või keelduda seda läbi vaatamast ja on kohustatud kolmekümne päeva jooksul võtma vastu otsuse ning teatama sellest õiguskantslerile.

Kui nõude saaja ei vasta õiguskantslerile selle tähtaja jooksul, või kui vastus ei rahulda õiguskantslerit, on tal kohustus nõuda vastava akti tühistamist kohtus.

§ 102. Igal inimesel on õigus pöörduda avaldusega õiguskantsleri poole põhiseaduslike või muude seaduslike õiguste rikkumise või nende teostamise takistamise korral. Õiguskantsleril ja tema esindajatel on kohustus esitada avaldus kohtule iga kord, kui neile on teatavaks saanud mõni õiguserikkumine.

§ 103. Õiguskantsleril on õigus osa võtta valitsuse istungitest ning riigikogu ja selle toimkondade istungitest.

Õiguskantsleril on oma ametkonna juhtimisel kõik õigused, mis seadusega on ette nähtud ministrile.

Õiguskantsler esitab kord aastas riigikogule ja riigivanemale aruande.

§ 104. Õiguskantsleri nimetab ametisse riigivanem riigikogu soovitatud ja riigikohtu poolt heaks kiidetud kandidaatide hulgast.

Õiguskantsler nimetatakse ametisse eluaegselt kuid mitte kauem kui seitsmekümnenda eluaasta täitumiseni.

Õiguskantsleri vabastab ametist riigivanem, kui tema suhtes on jõustunud riigikohtu süüdimõistev otsus.

13. peatükk

Kohus

§ 105. Kohtuvõimu teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud, kes alluvad ainult seadusele.

§ 106. Õigust mõistavad esimeses astmes jaoskonna- ja ringkonnakohtud, teises astmes ringkonnakohtud ja kohtukoda ning kolmanda astmena riigikohus.

Teise astme kohtud on appellatsioonikohtud.

Riigikohus on ühtlasi kassatsioonikohtuks ja on põhiseadusliku järelvalve kohtuks.

Erikohtute loomine mõnda liiki asjade või alade jaoks määrab seadus.

Kohtusüsteemi üksikasjalik korraldus kehtestatakse kohtute seadusega.

§ 107. Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 108. Eeluurimist teostavad kohtu-uurijad.

§ 109. Kohtute juures töötavad prokurörid, kes tõstatavad süüdistuse ja süüdistavad riigi nimel.

§ 110. Järelvalvet kohtute tegevuse üle teostavad kõrgema astme kohtud ja kohtuministeerium.

§ 111. Kohtunikke nimetab ametisse riigivanem riigikohtu poolt esitatud kandidaatide hulgast.

Riigikohtunikke nimetab ametisse riigivanem riigikogu õigustoimkonna poolt esitatud kandidaatide hulgast.

§ 112. Kohtunikud nimetatakse ametisse eluaegselt.

Riigikohtunikud vabastatakse ametist seitsmekümnenda eluaasta täitumisel ja muud kohtunikud kuuekümne viienda eluaasta täitumisel, kusjuures viimaste vanusemäära üksikuis kohtuliikides võib seadusega tõsta kuni seitsmekümnenda eluaasta täitumiseni.

Kestva töövõimetuse tagajärjel vabastatakse riigikohtunikud ja kohtunikud ametist sellekohase seaduse alusel.

§ 113. Kohtunikke võib tagandada ametist või ilma nende nõusolekuta paigutada ühest kohast teise ainult kohtu otsusega.

Kohtunikkude kohtulikule vastutusele võtmine teenistuslaste süütegude eest ning asjaarutamiskord määratakse seadusega.

§ 114. Kohtunikud ei või pidada peale seaduses ettenähtud juhtude kõrvalist palgalist ametit ega osaleda tulunduslike ettevõtete juhatuste töös.

§ 115. Kohus ei või keelduda arutamast kaebusi riigivõimu teostamise põhiseaduspärasuse kohta.

Kohus peab tunnistama seaduse või riigiasutuse otsuse kehtetuks, kui see on põhiseaduse vastane.

§ 116. Kohtutes, mille piirkonnas on enamuses vähemusrahvus, on õigus kohtukeelena kasutada vähemusrahvuse keelt, kui kõik protsessiosalised on sellega nõus.

Igal protsessiosalisel on õigus nõuda tõlget oma emakeelde või teise keelde, mida ta valdab piisavalt.

Võõrkeelte tarvitamise kord kohtutes määratakse seadusega.

14. peatükk

Kohalik omavalitsus

§ 117. Kohaliku elu küsimusi otsustavad ja korraldavad kohalikud omavalitsused.

§ 118. Kohaliku omavalitsuse üksused on vallad, alevid ja linnad.

Tallinnas on esimese tasandi omavalitsusüksuseks linnaosa.

Oma ülesannete täitmisel tegutsevad kohalikud omavalitsused seaduse alusel iseseisvalt. Riigiasutused ja riigiametnikud ei saa panna kohalike omavalitsuste peale ülesandeid, teha ettekirjutusi ega piirata kohaliku omavalitsuse pädevust välja arvatud seadusega ettenähtud juhtudel.

Riigiasutuste ja kohalike omavalitsuse asutuste vahekorra ja järelevalve kohaliku omavalitsuse asutuste tegevuse üle määrab seadus.

§ 119. Kohaliku omavalitsuse esindusorganiks on volikogu, mis valitakse kolmeks aastaks üldisel, otsesel, ühetaolisel ja salajasel hääletamisel

VARIANT 1: proportsionaalsuse põhimõttel.

VARIANT 2: isikuvalimise põhimõttel mitmemandaadilistes valimisringkondades.

Valimise korra kehtestab seadus.

§ 120. Kohaliku omavalitsuse volikogu valimisel on hääleõiguslik iga selle omavalitsusüksuse maa-alal alaliselt elav või töötav inimene, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.

§ 121. Kohalikel volikogudel on õigus oma tegevusalade piirides teha otsuseid ja kehtesta makse ning lõivusid oma ülesannete täitmiseks.

§ 122. Kohalik volikogu moodustab kohaliku täitevvõimu: valla-, alevi- ja linnavalitsuse eesotsas vallavanema, alevivanema ja linnapeaga.

Vallal, alevil ja linnal on iseseisev eelarve, mille kinnitab volikogu. Seadus kehtestab kohalikesse eelarvetesse maksude laekumise üleriiklikest maksudest.

§ 123. Omavalitsusüksuste piiride muutmine ilma volikogude nõusolekuta ei ole lubatud.

§ 124. Kohalikes omavalitsusasutustes, mille piirkonnas on enamuses vähemusrahvus, on õigus asjaajamise keelena kasutada vähemusrahvuse keelt. Läbikäimises riiklike asutustega ning teiste omavalitsusasutustega, kus asjaajamise keeleks ei ole sama vähemusrahvuse keel, kasutatakse eesti keelt.

Igal inimesel on õigus pöörduda sellistesse omavalitsusasutuste poole ja saada neilt vastuseid eesti keeles.

§ 125. Teise astme kohalikuks omavalitsuseks on maakonnad ja Tallinna linn.

Maakonna omavalitsuse esinduskoguks on maakonna volikogu, mis moodustatakse neljaks aastaks maakonda kuuluvate valdade, alevite ja linnade volikogude poolt maakonna volikokku saadikute delegeerimise teel.

Tallinna omavalitsuse esinduskoguks on linnavolikogu, mis moodustatakse eelmisel lõikes kirjeldatud viisil.

Maakonna volikogu moodustab maakonna täitevvõimu - maavalitsuse eesotsas maavanemaga.

Maakonna eelarve moodustub maakonda kuuluvate esimese astme omavalitsusüksuste poolt maakonna eelarvesse eraldatud summadest ja riigieelarvest.

Teise astme omavalitsuse täpsema korra kehtestab seadus.

15. peatükk

Põhiseaduse muutmine

§ 126. Põhiseaduse muutmise algatamise õigus on riigivanemal ja riigikogu seadusliku koosseisu enamusel.

Põhiseadust ei saa muuta sõja- ning erakorralise seisukorra ajal.

§ 127. Põhiseaduse nende sätete muudatusi, millega on määratud Eesti valitsemise kord, Eesti Vabariigi piirid, riigikeel, rahvusvaheliselt üldtunnustatud inim- ja kodanikuõigused, riigikogu volitused, riigikaitse, riigieelarve, välislepingute ratifitseerimise, oiguskaitse ja põhiseaduse muutmise kord, sealhulgas põhiseaduse paragrahvid 1-15, 21, 26-28, 32, 34 - 37, 40, 42, 44, 50-51, 61, 67-68, 77, 85-86, 88, 91, 94, 105, 107, 126-130, saab otsustada ainult rahvahääletusega.

Neid põhiseaduse sätteid muutvat seadust saab panna rahvahääletusele mitte varem kui kuus kuud pärast seda kui riigikogu on oma seadusliku koosseisu enamusega põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu vastu võtnud.

§ 128. Põhiseaduse muudatus, mis sisaldavad täpsustusi ilma et sellega kaasneks põhiseaduse vaimu ja mõtte muutmine, võib vastu võtta riigikogu seadusliku koosseisu viiekuuendikulise enamusega.

Selliste muudatuste tegemiseks peavad andma oma arvamuse riigivanem, õiguskantsler ja riigikohus. Muudatuse saab vastu võtta riigikogu oma seadusliku koosseisu viiekuuendikulise häälteenamusega.

§ 129. Põhiseaduse muudatuse seaduse kuulutab välja riigivanem ja see jõustub mitte varem kui kolm kuud pärast muudatuse vastuvõtmist.

§ 130. Rahvahääletusel või riigikogus tagasi lükatud põhiseaduse muutmise eelnõud või teist samasugust eelnõud ei saa uuesti panna rahvahääletusele või riigikogus otsustamisele enne ühte aastat.